СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В МЕНЕДЖМЕНТІ СУБ'ЄКТІВ МІКРОРІВНЯ

Анотація. У статті обґрунтовано методологічні засади формування й підвищення соціально-економічної безпеки аграрних підприємств та вирішення практичних проблем управління її забезпеченням у їх менеджменті сучасними механізмами, засобами й інструментами.

Ключові слова: соціально-економічна безпека, управління, менеджмент, ресурси, підприємство, глобалізаційний простір.

Summary. The article substantiates the methodological foundations of forming and improving the socio-economic security of agricultural enterprises and solving practical problems of managing its provision in their management by modern mechanisms, tools and instruments.

Key words: socio-economic security, management, management, resources, enterprise, globalization space.

DOI : 10.33783/1977-4167-2019-46-2-37-41

Постановка проблеми. Сучасний глобалізований світ надає великі можливості для ефективного й конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств та інших суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки. Це стосується трансферту технологій, упровадження інновацій у виробничі та бізнесові процеси, їх організацію та управління, у т. ч. на основі дигіталізації; спеціалізації й диверсифікації виробництва, розвитку нових видів діяльності, інфраструктури і логістики, комунікацій; мобільності й вивільнення трудових ресурсів, особистісного зростання працівників і людського потенціалу та інтелектуального капіталу; доступності продуктів харчування й соціальної відповідальності. Поряд із цим зростають виклики й загрози їх функціонуванню та розвитку і навіть збереженню. Ідеться про недобросовісну конкуренцію й монополізацію на аграрних ринках; порушення комерційної таємниці й економічне шпигунство; небезпечні хімічні засоби захисту й меліорацій та гібридний садивний матеріал і генномодифіковану продукцію; стимулятори у тваринництві; прорахунки в управлінні, менеджменті і маркетингу; рейдерство, захоплення й поглинання; фінансові загрози й банкрутство. Також це психологічне виснаження через високі темпи життєдіяльності й погіршення мікроклімату в колективах; плинність кадрів і вивільнення працівників; зростання соціальної напруженості

серед сільського населення. Ідеться й про виснаження та зменшення продуктивності природних агресурсів, загострення екологічної ситуації в аграрних підприємствах та ін. Тому звернення до тематики досліджень соціально-економічної безпеки аграрних підприємств є надзвичайно актуальним та своєчасним. Адже саме соціально-економічна безпека є основою дотримання безпеки продовольчої основи життєдіяльності населення загалом. Вона розуміється як система попередження причин, уникнення або ж нівелювання наслідків ризиків та загроз функціонування у соціальній, виробничо-економічній, фінансовій, інноваційно-інвестиційній, екологічній, зовнішньоекономічній, інформаційній, організаційно-управлінській площинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування безпеки підприємств є предметом досліджень багатьох відомих вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед них Л. Мармоль, В. Геєць, М. Кизим, Т. Клебанова, О. Черняк [1; 3].

Мета статті — визначення соціально-економічну безпеку як об'єкт управління в менеджменті аграрних суб'єктів господарювання мікрорівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складовими соціально-економічної безпеки аграрних підприємств є сировинні та інші ресурси;

© В. К. Антошкін, Є. В. Кузьмін, О. М. Усата, 2019

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Антошкін В. К., Кузьмін Є. В., Усата О. М. Соціально-економічна безпека в менеджменті суб'єктів мікрорівня. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2019. № 2 (46). С. 37–41.

References (APA):

Antoshkin, V. K., Kuzmin, Ye. V., Usata, O. M. (2019). *Sotsialno-ekonomichna bezpeka v menedzhmentі subiektiv mikrorivnia* [Socio-economic security in the management of micro-level subjects]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (46), 37–41 (in Ukr.).

основне виробництво і діяльність; соціальна інфраструктура; організація та управління; стратегії й тактика сучасного й перспективного розвитку як комерційна таємниця. Забезпечення соціально-економічної безпеки залежить як від специфіки діяльності, так і середовища її здійснення, а також прийнятої ділової етики на підприємстві і компетентностей відомих осіб. Також значний вплив на неї чинять рівні місцевої поселенської, галузевої, регіональної, національної безпеки, транскордонне співробітництво у випадку прикордонного положення аграрних підприємств.

Невід'ємною частиною менеджменту соціально-економічної безпеки аграрних підприємств є інструменти та механізми її забезпечення на внутрішньогосподарському рівні, а також урахування особливостей системи засобів впливу держави (в особі законодавчих та виконавчих органів влади) на агробізнес. При цьому йдеться зокрема й про вітчизняні та іноземні великі аграрні корпорації або агрохолдинги з монопольним положенням на ринку, суб'єкти тіньової економіки).

У цій площині проблемним є те, що у глобалізованому економічному просторі, особливо в агросфері, поступово знижується ефективність деяких загальноприйнятих державних інструментів управління забезпеченням та підвищенням соціально-економічної безпеки суб'єктів господарювання. Це пояснюється величезною концентрацією ресурсів в агрохолдингах, зростанням їх капіталізації та провідним положенням на внутрішньому й зовнішньому аграрних ринках. Вони успішно лобюють свої інтереси навіть на законодавчому рівні, та й фактично виступають як осередки організації сільських територій.

Отже, загальноприйнятим є виділення двох груп відповідних мікро- й макроекономічних інструментів прийняття управлінських рішень та їх використання у менеджменті на рівні суб'єктів господарювання агросфери.

1. Інструменти прямого впливу, які ґрунтуються на безпосередньому втручанні держави в економічні процеси та економічну діяльність суб'єктів агробізнесу. У межах цієї групи інструментів передбачається здійснення заходів із застосуванням інструментів адміністративного регулювання та використання бюджету в частині державних асигнувань, виплат, пільг або штрафів і санкцій. Характеристика їх змісту дієвості у національному та глобалізованому економічному просторі зводиться до визначення сутності інструментів та оцінювання їх ефективності.

Так, ідентифікація стратегічних цілей розвитку та соціально-економічної безпеки аграрних підприємств реалізується в господарському середовищі, що характеризується значним рівнем транснаціоналізації аграрної діяльності та її регіоналізації, а також утворенням міждержавних

інтеграційних угруповань, наявна складна багатоцільова система стратегічних цілей розвитку. Вона є динамічною та визначається не тільки агробізнесом, але й іншими суб'єктами глобалізованого простору. Відповідно, ідентифікація системи стратегічних цілей розвитку аграрних підприємств та їх безпеки у менеджменті може бути здійснена у загальних рисах.

Відповідно до вимог Європейської хартії місцевого самоврядування від 15.10.1985 р., дотації органами місцевого самоврядування у регіоні не можуть призначатися для фінансування конкретних аграрних проєктів, інакше надання дотацій скасовує їх основоположну свободу проводити політику в межах власних компетенцій. Значний обсяг міжбюджетних субвенцій перетворює органи місцевого самоврядування на виконавців центрів владних рішень та мінімізує можливості для саморозвитку, що є наслідком транснаціоналізації економічної діяльності. При цьому субвенції є одним з видів міжбюджетних трансфертів та, одночасно, інструментом міжбюджетних відносин і займають вагомий частку в їх загальному обсязі. Визначаються як міжбюджетні трансферти для використання на певну ціль у порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання субвенції [1].

Сутність такого інструменту, як встановлення та обмеження цін, зводиться до спрямування на формування і збереження таких цін, які б забезпечували рентабельну діяльність суб'єктів аграрного господарювання, реальність зарплати, стійкість валюти й інші соціально-економічні параметри. Разом з тим, рівень цін на певні товари затверджується міждержавними органами: на вугілля й чорні метали — європейським об'єднанням вугілля і сталі; на нафту — країнами Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК); на аграрну продукцію — у країнах Євросоюзу. Крім того, ефективність регулювання цін на імпортовані товари значно ускладнюється інфляційними процесами та гнучкістю бівалютної корзини.

Квоти на ввезення і вивезення продукції та ліцензування операцій з експорту та імпорту — інструмент, сутність якого у такому. Ліцензування операцій з експорту та імпорту — це комплекс адміністративних дій з економічної політики з наданням дозволу на здійснення суб'єктами агросфери експорту (імпорту) товарів. У межах ліцензій можуть бути передбачені квоти. Теоретично можна встановити граничний розмір безмитного введення/виведення певних товарів на територію країни, а всі інші товари ввозяться/вивозяться на загальних засадах. Проте країни діють у глобалізованому економічному просторі, є членами Світової організації торгівлі (СОТ) та інших міжнародних об'єднань, яким притаманне уніфіковане правове поле. Відповідно, це вимагає дотримання

єдиного митного режиму, відміни або значного зниження ввізного мита та обсягів квотування, за умови надання права експортерам виконати контрактні зобов'язання або переорієнтувати свій ринок збуту впродовж 2-х тижнів. Відтак, ефективність квотування ввізної продовольчої продукції, захисту національних агротоваровиробників та їх безпеки знижується.

Наступні інструменти — державна експертиза та встановлення державних стандартів і нормативні вимоги до якості та сертифікації технологій і продукції та ін. Оцінка їх ефективності вбачається у визначенні сутності фактичної функції окремої держави, як регулятора якості товарів та послуг, котрі обмежуються. В умовах глобалізованого економічного світу є поступова уніфікація вимог щодо якості товарів та послуг. При цьому міжнародними організаціями розроблені відповідні стандарти управління якістю ISO 9000, доповнені пізніше ISO 10000, а також пакет керівництва щодо сертифікації й акредитації якості товарів та послуг. Національні стандарти на державному, регіональному й підприємницькому рівнях якості продукції, товарів та послуг повинні бути поступово приведені у відповідність до міжнародного рівня (ISO 9000, 10000).

Варто зазначити, що окреслені інструменти надають можливості впливу держави, органів місцевого самоврядування на соціально-економічну безпеку аграрних підприємств не за рахунок додаткового матеріального стимулювання агробізнесу, а за рахунок сили державної влади. Саме тому зниження ефективності цих інструментів призводить до ослаблення засобів захисту фундаментальних економічних засад, у т. ч. соціально-економічної безпеки їх функціонування від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих факторів.

Фактично, держава сьогодні не має достатньо дієвих засобів прямого впливу, здатних захистити слабкі фундаментальні економічні засади функціонування агроформувань, тобто їх не конкурентоспроможність. Також існує ряд проблем, які стосуються всіх етапів трансформації ідеї в інноваційну продукцію, зокрема проблема виїзду за кордон кваліфікованих кадрів, науковців, винахідників, підприємців, основними причинами якої є:

- кращі можливості для реалізації ідей за кордоном (насамперед доступ до фінансування, правовий захист, наближеність до ринків збуту, менша вартість ведення бізнесу);

- вища якість життя (безпека та верховенство права, освіта та охорона здоров'я, соціальний захист у разі потреби, інфраструктура, екологія тощо);

- творче та підприємницьке середовище, створене у найкращих світових осередках інновацій [2].

Саме тому у глобалізованому економічному просторі формується безпосередня залежність соціально-економічної безпеки аграрних підприємств від конкурентоспроможності їх товарів і послуг та власне їх конкурентоспроможності, як сукупності якостей відповідної основи, здатної забезпечити стійкий розвиток і соціально-економічну безпеку на перспективу.

2. Інструменти опосередкованого впливу на соціально-економічну безпеку аграрних підприємств. Вони ґрунтуються на формуванні сприятливого економічного середовища, що актуалізує діяльність суб'єктів агробізнесу у напрямі, необхідному для посилення їх соціально-економічної безпеки. У межах цієї групи інструментів передбачається вплив держави на соціально-економічні інтереси за допомогою фінансово-бюджетної, грошово-кредитної, цінової, інвестиційної та інших складових регіональної або державної аграрної політики. Сутність характеристики їх дієвості у глобалізованому економічному просторі наведено на рис. 1.

Отже, у глобалізованому економічному просторі класичні інструменти опосередкованого впливу на формування соціально-економічної безпеки аграрних підприємств мають не достатню ефективність. Разом з тим, найбільш проблемним, на нашу думку, є обмеження можливостей використання найбільш успішних, комплексних інструментів забезпечення соціально-економічної безпеки — вільних економічних зон або БЕЗ, територій пріоритетного розвитку або ТПР. Їх створення, згідно з міжнародним та вітчизняним досвідом, дозволило б суб'єктам аграрного господарювання досягти визначних результатів у забезпеченні конкурентоспроможності, фінансово-економічної стійкості, соціально-економічної безпеки, економічного зростання [3, с. 186].

Важливим є доповнення складу та забезпечення впливу на ті або інші сторони соціально-економічної безпеки аграрних підприємств підготовки кадрів і збереження робочих місць, скорочення плінності фахівців, вирішення екологічних проблем, проблем підвищення природної продуктивності агресурсів, створення додаткових або супутніх видів діяльності. При цьому необхідно враховувати й використовувати механізми їх співіснування у менеджменті агроутворень із мікроекономічними інструментами прийняття управлінських рішень щодо стійкого розвитку й підвищення рівня соціально-економічної безпеки — диверсифікацією виробництва, кооперацією та інтеграцією, соціальною відповідальністю та іншими важливими заходами й чинниками (рис. 2).

Соціально-економічна безпека аграрних підприємств у глобалізованому економічному про-

Рис. 1. Сутність та ефективність інструментів опосередкованого впливу на соціально-економічну безпеку аграрних підприємств (складено авторами на основі [1, 3])

Рис. 2. Мікроекономічні інструменти прийняття управлінських рішень у менеджменті агроутворень. (розробка автора)

сторі може забезпечуватися за допомогою інноваційних інструментів, що ґрунтуються на впливі держави на їх розвиток; на основі формування інноваційних технологічних та наукових парків та інноваційних кластерних структур для опосередкованого сприяння розвитку високих і надвисоких технологій та синергетичної взаємодії агротоваровиробників, спроможних забезпечити ефективну, здатну до інновацій систему їх соціально-економічної безпеки.

Вважаємо, що територіальне зближення взаємозалежних аграрних підприємств, компаній, інших учасників кластеру формує специфічне територіальне поєднання не тільки основного виробництва, а й форм розселення, інфраструктури. Отже, це дозволяє ідентифікувати його і як інструмент забезпечення соціального розвитку

у т. ч., сільського способу життя, розширення мережі соціальної інфраструктури у сільських агломераціях з метою реалізації соціальних, культурних, мистецьких та інших потреб сільських жителів). Таким чином, кластери можуть стати важливим інструментом забезпечення соціально-економічної безпеки аграрних підприємств у глобалізованому світі.

Висновки. Ураховуючи вищенаведене, необхідно зазначити, що охарактеризовані нами інноваційні інструменти достатньо ефективні у глобалізованому економічному просторі (що доведено на основі достатньо вагомого практичного досвіду багатьох країн світу). Разом з тим, для їх ефективного застосування необхідне вдосконалення системи управління й регулювання соціально-економічної безпеки

аграрних підприємств на інноваційних засадах, з урахуванням динаміки їх розвитку, конкурентоспроможності й особливостей аграрних ринків.

Література

1. Мармуль Л. О., Величко Т. Г., Рогатіна Л. П. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою аграрних та харчових підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 2 (34). С. 47–51.

2. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-r?la>.

3. Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. та ін. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. 240 с.

References

1. Marmul L. O., Velichko T. G., Rogatina L. P. (2016). *Strategichne upravlinnia finansovo-ekonomichnoi bezpekoiu ahrarnykh ta kharchovykh pidpriemstv* [Strategic management of financial and economic security of agricultural and food enterprises]. *Visnik Berdyanskogo universitetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (34), 47–51.

2. *Strategiya rozvitku sferi innovatsiynoi diyalnosti na period do 2030 roku* [Strategy of development of the sphere of innovative activity for the period till 2030]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-r?la>.

3. Geets V. M., Kizim M. O., Klebanova T. S., Chernyak O. I. & oth. (2006). *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Modeling of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv, INZhYeK Publ., 240 p.